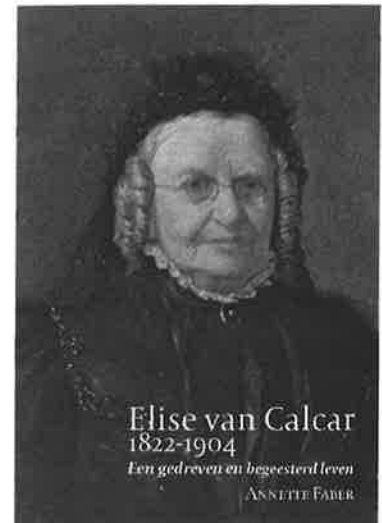

Annette Faber
*Elise van Calcar (1822-1904). Een gedreven en
begeesterd leven*
Hilversum (Verloren) 2022
576 pagina's
ISBN 9789087049942

Rick Honings

Een monumentale biografie over een vergeten feministe

In de negentiende eeuw bestond er in Nederland een dubbelzinnige houding ten aanzien van beroemde schrijfsters. Natuurlijk waren er vrouwen die faam wisten te verwerven, maar wie zich te afwijkend opstelde, liep het risico te worden weggezet als agressief, ambitieus en aseksueel. Tekenend in dit opzicht is een uitspraak van Nicolaas Beets in een brief aan Johannes Kneppelhout uit 1839: 'Ondertusschen blijf ik er bij dat een vrouw niet schrijven moest. Een schrijvende vrouw is een overloopster naar het vijandelijke leger, die door hare sexe gefusilleerd moest worden' (Mathijsen 1982: 56-57).¹ Het was, aldus Beets, alsof een fatsoenlijk meisje met een open deur naar bed ging of openlijk over haar bed vertelde.

Onlangs verscheen bij Uitgeverij Verloren een vuistdikke biografie over een vrouw die haar leven lang de strijd aanbond met dit soort vooroordelen: *Elise van Calcar (1822-1904). Een gedreven en begeesterd leven* (2022) door Annette Faber. Het betreft de handelseditie van de dissertatie waarop Faber in 2022 aan de Radboud Universiteit Nijmegen promoveerde. Hoewel er in menig stad een straat te vinden is die naar Van Calcar is vernoemd, zal haar naam bij de meeste Nederlanders niet direct een belletje doen rinkelen. Dat is opvallend, want in haar eigen tijd was zij een bekende schrijfster, pedagoog, feministe en spiritiste. Tijdgenoten prezen haar met adjectieven als 'rijkbegeaafd', 'gevierd' en 'talentvol'. Faber raakte naar eigen zeggen benieuwd naar wie Van Calcar was, wat haar dreef en wat haar betekenis was. Hoewel er spoedig na haar dood al twee levensbeschrijvingen het licht zagen, was er tot voor kort geen moderne

¹ Beets' brief aan Johannes Kneppelhout, geciteerd uit het werk *De kring van Heiloo* (1982) van Marita Mathijsen.

ministe

houding ten aan-
m wisten te ver-
len weggezet als
n uitspraak van
rtussen blijf ik
een overloopster
rden' (Mathijssen
n open deur naar

e over een vrouw
e van Calcar (1822-
treft de handels-
rsiteit Nijmegen
nar Van Calcar is
en belletje doen
chrijfster, peda-
even als 'rijkbe-
wd naar wie Van
dig na haar dood
t geen moderne

n Heiloo (1982) van

biografie voorhanden. Faber stelde zich tot doel een boek te schrijven over de 'dieperliggende samenhang' tussen Van Calcars leven en werk (27). Dat heeft een bijzonder interessant boek opgeleverd over een fascinerende figuur uit de negentiende eeuw.

In deze biografie beschrijft Faber op heldere, chronologische wijze het leven van Van Calcar, die op 19 november 1822 in Amsterdam geboren werd als Elise Schiotling. Ze was een nogal ziekelijk kind, maar ze bezat een goed verstand. Van kinds af aan was ze gefascineerd door de vragen wat er na iemands overlijden gebeurt en of er een leven na de dood is. In de negentiende eeuw raakte het spiritisme in de mode: het geloof dat de mens na zijn overlijden als geest kon voortbestaan en in staat was om met de levenden te communiceren. Van Calcar werd in haar jeugd al geconfronteerd met spiritistische verschijnselen. Haar moeder, die haar dochter met handopleggingen trachtte te genezen als ze ziek was, verkeerde volgens Elise geregeld in een 'magnetische toestand'. Elise was zich ook al vroeg bewust van de beperkingen die aan vrouwen werden opgelegd: 'Moet ik mijn lust om te denken en te kennen versmoren omdat ik geen jongen ben?' (40).

Het was de dichter Isaïc da Costa, wiens zondagavondlezingen ze bijwoonde en met wie ze een tijdlang dweepte, die haar aanmoedigde om te gaan schrijven. In de tijd dat ze als gouvernante werkte, in de jaren 1840, verschenen haar eerste publicaties. In 1850 verscheen haar eerste roman *Hermine*, die direct de aandacht trok en haar in contact bracht met schrijvers als Hendrik Tollens, Nicolaas Beets en A.L.G. Bosboom-Toussaint. Vanaf dat moment publiceerde ze een eindeloze reeks werken. Het waren er zoveel, dat zelfs tijdgenoten zich soms afvroegen of ze de markt niet overvoerde. 'Gij moogt al dat banket niet te gelijk geven, dan walgt het', merkte haar mentor op (78).

Desondanks groeide Elise in de jaren 1850 uit tot een gevestigde auteur, al schreef ze vooral uit financiële noodzaak. In 1853 trad ze in het huwelijk met fabriekseigenaar, huisleraar en latere burgemeester van Wassenaar Carel van Calcar, onder wiens naam ze vanaf dat moment publiceerde. Elise had een passie voor en was haar leven lang gegrepen door de ideeën van de Duitse pedagoog Friedrich Wilhelm August Fröbel, die ze in haar uitgegeven jeugdboeken verwerkte. In de jaren zestig fungeerde ze op verzoek van Thorbecke een tijdlang als inspectrice voor het onderwijs. Ook spande ze zich in om een eigen school of opvoedingshuis tot stand te brengen, overigens met matig succes. Faber suggereert dat het Van Calcar zwaar zal zijn gevallen dat ze zelf altijd kinderloos bleef.

Daarnaast trad Van Calcar in toenemende mate in de publiciteit als feministe, aan de zijde van Betsy Perk en Mina Kruseman, onder meer met lezingen en een eigen tijdschrift. Ze bezocht in 1878 het eerste Feministisch Congres in Parijs en maakte tijdens diezelfde reis kennis met Victor Hugo, die ze ijdel en vrouwonvriendelijk vond. Naast het onderwijs en de 'vrouwenkwestie' raakte Van Calcar in deze jaren in toenemende mate gefascineerd door spiritistische verschijnselen, zoals onverklaarbare kloppingen, bewegende tafels en uit zichzelf verplaatsende zakdoeken. Hoewel ze daarmee een kind van haar tijd was, waren er maar weinig schrijfsters die hier zo in opgingen als

Van Calcar. Het spiritisme zou haar haar leven lang bezighouden. In 1866 beleefde ze naar eigen zeggen haar eerste spiritistische ervaring, toen ze een door een vriendin gemaakt schilderij op en neer zag bewegen, terwijl het stevig aan de muur bevestigd was.

Van 1877 tot aan haar dood gaf Van Calcar een eigen tijdschrift over spiritualisme uit onder de titel *Op de grenzen van twee werelden*. Ze was ervan overtuigd dat het leven niet ophield bij de dood en dat de menselijke ziel onsterfelijk was. Het was daardoor mogelijk om in contact te treden met geesten van overledenen, indien zij hun geestelijke opleiding om tot God te komen nog niet voltooid hadden en zich daarom in een soort tussenruimte bevonden. Vanaf de jaren zeventig van de negentiende eeuw organiseerde Van Calcar seances bij haar thuis, vaak met behulp van een professioneel medium. Fascinerend zijn de beschrijvingen van pogingen om te spreken met de in 1888 overleden schilder Anton Mauve. De aanwezigen slaagden erin diens vermeende verkondigingen uit het hiernamaals op te tekenen:

Kondt ge mijn werk hier zien, mijne beste, o ge zoudt het nooit kunnen gelooven, dat het door mij gemaakt was, want alles, waar we op aarde nog gebrekkig mede voort moesten, dat is hier in overvloed voorhanden, wordt ons met liefde verstrekt, en niets staan hier vooruitgang in den weg. (453)

Door haar spiritisme kwam Van Calcar in haar latere leven enigszins in een maatschappelijk isolement terecht. Ze maakte weliswaar nieuwe spiritistische vrienden, maar raakte ook vervreemd van anderen, die haar belangstelling voor deze bovennatuurlijke verschijnselen te ver vonden gaan. A.L.G. Bosboom-Toussaint liet haar bijvoorbeeld al in 1877 weten dat ze haar abonnement van *Op de grenzen van twee werelden* om die reden wilde opzeggen: 'Onder ons gezegd er komt mij te veel van spiritisten en klopgeesten enz. enz. in – waarmee ik mij liever niet wensch in te laten' (324).

Dat ze als schrijfster niet vergeten was, bleek toen Van Calcar in 1892 haar zeventigste verjaardag vierde. Bij die gelegenheid kreeg ze een fraai album amicorum overhandigd met bijna driehonderd bijdragen, 'als bewijs van hoogachting en waardering' (426). Waardering sprak ook uit haar verkiezing een jaar later tot lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Bijna tot haar laatste snik bleef Van Calcar actief, maar in 1901 kreeg ze een beroerte, die – zo schreef haar echtgenoot – 'haar geheelen rechterzijde en ook haar schrijfhandje verlamde', dat ze daarna niet meer kon gebruiken (475). Ze overleed op 13 juli 1904 in Den Haag. Hoewel er in de pers veel geschreven werd over haar dood, raakte ze snel in de vergetelheid. Het lukte spiritisten niet om met de gestorven Van Calcar in contact te treden.

Elise van Calcar heeft nooit een standbeeld gekregen, maar met haar biografie *Elise van Calcar (1822-1904). Een gedreven en begeesterd leven* heeft Faber, een kleine 120 jaar na haar dood, een papieren monument voor haar opgericht. Ik ben onder de indruk van de grondigheid waarmee ze haar onderzoek heeft aangepakt. Het boek zit, zoals uit het voorgaande al blijkt, vol bijzondere verhalen en aansprekende anekdoten. Ook

1866 beleefde ze
oor een vriendin
e muur bevestigd
ver spiritualisme
igd dat het leven
let was daardoor
n zij hun geeste-
h daarom in een
ende eeuw orga-
rofessioneel me-
en met de in 1888
vermeende ver-

inen gelooven,
ebrekking mede
efde verstrekt,

ins in een maat-
stische vrienden,
or deze bovenna-
aint liet haar bij-
n van twee werelden
van spiritisten en
n' (324).

92 haar zeventig-
icorum overhan-
g en waardering'
r tot lid van de
e snik bleef Van
aar echtgenoot –
at ze daarna niet
. Hoewel er in de
telheid. Het lukte

aar biografie Elise
kleine 120 jaar na
ler de indruk van
boek zit, zoals uit
anekdoten. Ook

vind ik het verfrissend dat Faber niet blind is voor Van Calcars tekortkomingen, maar soms onomwonden de minder fraaie kanten van haar persoonlijkheid benoemt. In haar slot typeert ze Van Calcar als een vrouw 'met een scherp verstand, belezen en goed opgeleid', die oog had voor actuele ontwikkelingen en onverschrokken haar ideeën uitte, maar: 'Er zit iets tragisch in het feit dat een vrouw met zoveel gaven, die zo vaak aanzetten heeft gegeven tot vernieuwing in het denken (...) zichzelf door haar karaktereigenschappen zo tegenwerkte' (519).

Tegelijkertijd blijft de figuur Van Calcar na het lezen van de ruim vijfhonderd bladzijden tellende biografie een wat schimmige figuur. Wie zij *echt* was en wat haar dreef, blijft in nevelen gehuld, ook omdat de bronnen daarover grotendeels zwijgen. Faber slaagt er daardoor niet in om Van Calcar te portretteren als een mens van vlees en bloed. Dat hangt er misschien mee samen dat ze vrij beschrijvend te werk gaat en geen detail onbesproken laat. Haar boek mist een duidelijke visie op de gebiografeerde. Jan Fontijn, die het boek *De Nederlandse schrijversbiografie* (1992) schreef, noemt het noodzakelijk dat een biograaf de 'essentie' of het 'wezen' van zijn onderwerp bepaalt, om van de biografie een samenhangend verhaal te maken. Op sommige momenten neemt Fabers boek meer de vorm van een bibliografische reconstructie aan dan van een schrijversbiografie, bijvoorbeeld wanneer ze de inhoud van alle boeken van Van Calcar uitvoerig navertelt en de reacties in de pers samenvat, vaak met lange citaten daaruit.

Jammer vind ik ook dat de biografie weinig informatie geeft over de context waarin Van Calcar leefde. Het boek is erg gericht op Van Calcar zelf en mist een bredere cultuurhistorische blik. De historische, maatschappelijke en culturele ontwikkelingen hadden meer aandacht mogen krijgen. Van Calcar leefde in een politiek onrustige tijd, waarin kindersterfte aan de orde van de dag was, Nederland oorlog voerde tegen België, een liberale grondwet werd ingevoerd, de evolutietheorie in zwang raakte, Nederland een koloniale macht was en de slavernij werd afgeschaft. Toen Van Calcar werd geboren, reisde men nog met de trekschuit en toen ze overleed reden de eerste auto's al door Nederland. Ik had graag meer gelezen over hoe deze ontwikkelingen Van Calcar hebben beïnvloed.

Dat neemt niet weg dat Fabers monumentale boek over het gedreven en begeesterd leven van deze bijzondere figuur respect afdwingt. Het zou me niet verbazen als Elise van Calcar van gene zijde, door middel van kloppingen of bewegende objecten, haar instemming aan de auteur heeft doen blijken.

Literatuur

Mathijsen, M., *De kring van Heiloo*, Heiloo 1982.

Fontijn, J., *De Nederlandse schrijversbiografie*, Utrecht 1992.